

PRAMENY K DĚJINÁM
ČESKOSLOVENSKÉ KRIZE
V LETECH 1967–1970

8
—
2

ONDŘEJ FELCMAN
JITKA VONDROVÁ

VLÁDA A PREZIDENT

Období normalizace

(září 1968 – říjen 1969)

NAKLADATELSTVÍ DOPLNĚK BRNO

PRAMENY K DĚJINÁM ČESKOSLOVENSKÉ KRIZE 1967–1970

Díl 8 / 2. svazek

VLÁDA A PREZIDENT

Normalizace (září 1968 – říjen 1969)

Jitka Vondrová – Ondřej Felcman

ÚSTAV PRO SOUDOBÉ DĚJINY AV ČR, v. v. i.

a nakladatelství DOPLNĚK

Praha – Brno 2010

Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970 řídí redakční rada:

Miloš Bárta, † František Janáček, Karel Kaplan (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.), Jiří Kocian (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.), Eduard Kubů (Univerzita Karlova), Václav Kural, Vojtěch Mencl, † Jaromír Navrátil, † Jindřich Pecka, Vilém Prečan (Československé dokumentační středisko), Oldřich Sládek (Archivní správa MV ČR), Oldřich Tůma (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i., předseda redakční rady), Jitka Vondrová (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.), Jozef Žatkuliak (Historický ústav SAV).

The Government and the President of Czechoslovakia:

Normalization, September 1968 to October 1969

Compiled and edited by Jitka Vondrová and Ondřej Felcman

Recenzoval: PhDr. Jan Mervart, Ph.D.

© Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.

ISBN 978-80-7285-128-7 (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.)

ISBN 978-80-7239-247-6 (Nakladatelství Doplněk)

Jitka Vondrová – Ondřej Felcman

VLÁDA A PREZIDENT

Svazek 2: Normalizace (září 1968 – říjen 1969)

Redakce Milena Janišová

Anglické résumé Derek Paton

Obálka Alena Nievaldová

Sazba Ondřej Huleš

V ediční řadě Prameny k dějinám československé krize 1967–1970, díl 8, svazek 2
vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.

v nakladatelství Doplněk

Praha – Brno 2010

1. vydání, 512 stran

Náklad 300 výtisků

1081-358-2010

Publikace vyšla s přispěním

Grantové agentury České republiky (registr. č. 409/09/1828)

Ediční řada
PRAMENY K DĚJINÁM ČESKOSLOVENSKÉ KRIZE 1967–1970
Dosud vyšlo:

- 1 *SPONTÁNÍ OPROJEVY PRAŽSKÉHO JARA 1968–1969*
- 2 *OBČANSKÁ SPOLEČNOST 1967–1970*
 - 2/1 Emancipační hnutí uvnitř Národní fronty
 - 2/2 Sociální organismy a hnutí Pražského jara
- 3 *NÁRODNÍ SHROMÁŽDĚNÍ*
 - 3/1 Květen 1967 – červenec 1968
 - 3/2 21. – 28. srpen
 - 3/3 Srpen 1968 – leden 1969
- 4 *MEZINÁRODNÍ SOUVISLOSTI ČESKOSLOVENSKÉ KRIZE 1967–1970*
 - 4/1 Prosinec 1967 – červenec 1968
 - 4/2 Červenec – srpen 1968
 - 4/3 Září 1968 – květen 1970
- 5 *FEDERALIZÁCIA ČESKOSLOVENSKÉHO ŠTÁTU 1968–1970*
 - 5/1 Vznik československej federácie roku 1968
- 6 *VOJENSKÉ OTÁZKY ČESKOSLOVENSKÉ REFORMY 1967–1970*
 - 6/1 Vojenská varianta řešení čs. krize 1967–1968
 - 6/2 Srpen 1968 – květen 1971
- 7 *MINISTERSTVO VNITRA A BEZPEČNOSTNÍ APARÁT
V OBDOBÍ PRAŽSKÉHO JARA (leden – srpen 1968)*
- 8 *VLÁDA A PREZIDENT*
 - 8/1 Období pražského jara (prosinec 1967 – srpen 1968)
 - 8/2 Normalizace (září 1968 – říjen 1969)
- 9 *KOMUNISTICKÁ STRANA ČESKOSLOVENSKA*
 - 9/1 Pokus o reformu (říjen 1967 – květen 1968)
 - 9/2 Konsolidace (květen – srpen 1968)
 - 9/3 Kapitulace (srpen – listopad 1968)
 - 9/4 Normalizace (listopad 1968 – září 1969)
- 11 *PRAŽSKÉ JARO V MÉDIÍCH: VÝBĚR Z DOBOVÉ PUBLICISTIKY*

Knihy lze zakoupit nebo objednat v naší prodejně:

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR
Vlašská 9, 118 40 Praha 1
tel.: 257 286 347, e-mail: dvorak@usd.cas.cz
nebo prostřednictvím e-shopu na adrese usd.cas.cz

OBSAH

Předmluva k ediční řadě Prameny k dějinám československé krize 1967–1970	5
Úvod	7
Seznam použitých zkratek	24

DOKUMENTY	31
-----------------	----

PŘÍLOHY

1 Složení první federální vlády Oldřicha Černíka (1.1.1969–27.9.1969)	437
2. Složení druhé federální vlády Oldřicha Černíka (27.9.1969–28.1.1970)	438
3. Usnesení přijatá vládou od 1. září 1968 do 14. října 1969	440
4. Vládní nařízení vydaná vládou od 1. září 1968 do 14. října 1969	458
5. Rozhodnutí prezidenta republiky vydaná v letech 1968–1969	458

Chronologický přehled	459
Jmenný rejstřík	476
Seznam použitých pramenů	482
Seznam použité literatury	483
Seznam publikovaných dokumentů	485
Summary	495

PRAMENY K DĚJINÁM ČESKOSLOVENSKÉ KRIZE 1967–1970

PRAMENY K DĚJINÁM ČESKOSLOVENSKÉ KRIZE 1967–1970

Díl 8 / 2. svazek

VLÁDA A PREZIDENT

Normalizace (září 1968 – říjen 1969)

Jitka Vondrová – Ondřej Felcman

ÚSTAV PRO SOUDOBÉ DĚJINY AV ČR, v. v. i.

a nakladatelství DOPLNĚK

Praha – Brno 2010

Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970 řídí redakční rada:

Miloš Bárta, † František Janáček, Karel Kaplan (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.), Jiří Kocian (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.), Eduard Kubů (Univerzita Karlova), Václav Kural, Vojtěch Mencl, † Jaromír Navrátil, † Jindřich Pecka, Vilém Prečan (Československé dokumentační středisko), Oldřich Sládek (Archivní správa MV ČR), Oldřich Tůma (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i., předseda redakční rady), Jitka Vondrová (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.), Jozef Žatkuliak (Historický ústav SAV).

The Government and the President of Czechoslovakia:

Normalization, September 1968 to October 1969

Compiled and edited by Jitka Vondrová and Ondřej Felcman

Recenzoval: PhDr. Jan Mervart, Ph.D.

© Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.

ISBN 978-80-7285-128-7 (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.)

ISBN 978-80-7239-247-6 (Nakladatelství Doplněk)

PŘEDMLUVA K EDIČNÍ ŘADĚ PRAMENY K DĚJINÁM ČESKOSLOVENSKÉ KRIZE 1967–1970

Počínaje rokem 1993 předstupuje skupina českých a slovenských historiků před odbornou a širší veřejnost s jednotlivými svazky uceleně koncipované ediční řady *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970*. Rozhodnutí uskutečnit tento ediční počín však nebylo motivováno výročím, ale významem, který tyto události mají v novodobých dějinách českého a slovenského národa.

Vlastní záměr vznikl v roce 1991 ze spolupráce tehdejší Komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967–1970 a Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR (tehdy ČSAV). Ustavila se redakční rada a jednotlivé ediční skupiny, v nichž se soustředili historikové z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, Historického ústavu Armády ČR, Univerzity Karlovy, Vysoké školy ekonomické v Praze, Vysoké školy pedagogické v Hradci Králové, Politologického kabinetu SAV, Historického ústavu SAV a sekce archivní správy Ministerstva vnitra ČR. V edičních skupinách pracuje 17 historiků orientovaných na soudobé dějiny Československa. Někteří se vrátili k historické práci po letech pronásledování a nuceného odmlčení, nejmladší z nich naopak srpen 1968 nezažili. To je skutečnost, kterou považujeme za důležité zdůraznit, neboť samo věkové rozpětí přirozenou cestou zabraňuje jednostrannému generačnímu přístupu.

Kritické vydání dokumentů je určeno pro vědecké bádání, ale počítá také se zájmem učitelů, vysokoškolského studentstva i veřejnosti, která pociťuje potřebu zvládnout svou minulost jako základní předpoklad pro získání vlastní identity. Smyslem ediční řady je zpřístupnit historické obci i širší veřejnosti nejzávažnější dokumenty, které většinou nebyly publikovány a nejsou běžně dostupné, zejména materiál zahraniční provenience. Pro usnadnění studia jsou dokumenty vybaveny archeografickým a věcným aparátem a nezbytnými přílohami. Podle druhu převládají vícefondové díly (svazky) s různými druhy dokumentů. Výjimku tvoří pouze díl zachycující roli československého parlamentu, který představuje typicky jednofondovou edici. Rozsah a nákladnost projektu vedly vydavatele k tomu, že upustil od publikování fotoreprodukcí nebo faksimilií.

Ediční řada je polytematická, založená na kombinaci chronologického a věcného (institucionálního) hlediska v časovém rozpětí let 1967–1970. Tematika jednotlivých dílů, z nichž většina je rozvržena do dvou svazků, je následující: 1. spontánní projevy Pražského jara, 2. občanská společnost, 3. Národní shromáždění v srpnu 1968, 4. mezinárodní souvislosti československé reformy, 5. federalizace československého státu, 6. vojenské otázky československé krize, 7. ministerstvo vnitra a bezpečnostní aparát v období Pražského jara, 8. výkonná moc (vláda a prezident), 9. politický systém (KSČ a KSS), 10. hospodářská reforma, 11. letáky roku 1968.

Výběr dokumentů z celého souboru dochovaných a zpřístupněných pramenů se řídí pouze věcným hlediskem. Základní zásadou je vyloučení předem stanovených interpretačních kritérií. Editoři usilují také o to, aby výběr archivního materiálu zachytil nejen písemnosti centrálních institucí, ale i nižších a lokálních složek, případně osobní svědectví.

Prameny vycházejí v českém a slovenském jazyce, podle znění originálu nebo zkráceně v duchu edičních pravidel. Ediční řada má jednotnou vnější úpravu, formát, grafické řešení i vnitřní skladbu. Struktura každého dílu (svazku), s výjimkami, jež vyžaduje prezentace specifických pramenů, je následující:

1. Předmluva
2. Úvod (historický, archeografický)
3. Seznam použitých zkratk
4. Dokumenty
5. Přílohy
6. Chronologický přehled
7. Rejstřík
8. Seznam použitých pramenů
9. Seznam literatury
10. Seznam publikovaných dokumentů
11. Cizojazyčné résumé
12. Obsah

Ediční projekt koordinuje redakční rada, práci edičních skupin řídí Oldřich Tůma a Jitka Vondrová. Ediční řada vychází s podporou Grantové agentury České republiky.

ÚVOD

Předcházející svazek pramenů k dějinným aktivitám vlády a prezidenta ČSSR sledoval činnost vlády v „reformním“ období roku 1968.¹ Polednová politika měla sice startovat především na základě reformy dotýkající se nejvyšších pater vedení komunistické strany, nově však měly být vymezeny i vzájemné vztahy mezi ústředním výborem KSČ, Národním shromážděním a vládou, jež měly vycházet ze zásady, že „nelze ztotožňovat a zaměňovat politiku strany a státu“. Komunistická strana by tedy státní orgány nenahrazovala ani direktivně neřídila. Naopak, slibovala posílit „pravomoc, odpovědnost a samostatnost v rozhodování vlády“,² a to v celé sféře politických a správních otázek ve státě. V osmi měsících Pražského jara vskutku vládní reprezentace učinila mnohé, aby zrušila dosavadní přímou podřízenost orgánům a aparátu KSČ a nahradila ji širokou autonomií. Vláda si vydobyla značný prostor, aby mohla pracovat jako nejvyšší výkonný orgán státní moci, jako kolektivní politický orgán odpovědný za formování a realizaci komplexní politiky státu, a to i v oblastech, které byly dříve ve výlučné pravomoci stranického vedení (národní obrana, bezpečnost země, zahraniční politika). Výrazně se podílela na prosazení nejen ekonomické reformy, ale v souladu s vládním prohlášením z dubna 1968 také „demokratizace života naší společnosti, nové úpravy státoprávních vztahů na základě důsledného uplatnění rovnoprávnosti obou našich národů, ochrany demokratických práv a svobod občanů, posílení záruk zákonnosti, právní jistoty a socialistické spravedlnosti a ochrany veřejného pořádku a bezpečnosti občanů i republiky“.³ Upravila také svůj vztah k Národnímu shromáždění, když začala kooperovat s jeho předsednictvem.⁴ V záležitostech sociálně ekonomického rozvoje společnosti se začala scházet s vedením ÚRO.⁵ Schopnost řídit zemi dokázala i ve dnech srpnové okupace. Ačkoliv byl její předseda Oldřich Černík zatčen a odvezen do Sovětského svazu a místopředsedové vlády neměli možnost premiéra okamžitě zastoupit, legální vláda začala fungovat ještě 21. srpna a stala se tak určitou pojistkou proti pokusu prosadit do vedení státu kolaborantskou

1 FELCMAN, Ondřej a kol.(vyd.): *Vláda a prezident*. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970, 8. díl, 1. svazek: Období pražského jara (prosinec 1967 – srpen 1968). Praha – Brno, ÚSD – Doplněk 2000.

2 VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír – MORAVEC, Jan (vyd.): *Komunistická strana Československa*. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970, 9. díl, 1. svazek: Pokus o reformu (říjen 1967 – květen 1968). Praha – Brno, ÚSD – Doplněk 1999, dok. č. 30, s. 206, s. 213.

3 FELCMAN, Ondřej a kol.(vyd.): *Vláda a prezident...*, dok. č. 43, s. 193.

4 CIGÁNEK, František – FELCMAN, Ondřej (vyd.): *Národní shromáždění*. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970, 3. díl, 1. svazek: Květen 1967 – červenec 1968. Praha – Brno, ÚSD – Doplněk 2002, dok. č. 20, s. 127–130 a též FELCMAN, O. a kol.(vyd.): *Vláda a prezident*, 8. díl, 1. svazek, dok. č. 24, s. 140.

5 FELCMAN, O. a kol.(vyd.): *Vláda a prezident*, 8. díl, 1. svazek, dok. č. 58, s. 248–249 a též dok. č. 224 v tomto svazku.

dělnicko-rolnickou vládu, požadovanou Sověty. Po odjezdu prezidenta Ludvíka Svobody do Moskvy 23. srpna vláda pod místopředsedou Lubomírem Štrougalem převzala plnou odpovědnost za vedení okupované země a společně s Národním shromážděním tak udržela ve složitých podmínkách kontinuitu působení legálních ústavních orgánů.

V tomto svazku edice bychom chtěli doložit, jak si vláda počínala v nových vnitropolitických a mocenských poměrech daných srpnovou agresí armád Varšavské smlouvy, podpisem moskevského protokolu a přítomností více než půl milionu cizích vojáků v zemi. Co mohlo v této zásadně změněné situaci zbýt ze slibů dubnového vládního prohlášení? Udržela si vláda své postavení a pravomoci, a pokud ano, na jak dlouho? Nakolik se vláda podílela na „normalizaci“, návratu Československa k osvědčeným „pořádkům“ v zemích sovětského bloku, na „očistě KSČ i společnosti od deformací polednového období“ a obnovování všech funkcí systému zvaného reálný socialismus? Není sporu o tom, že „normalizace“, jejímž konečným stavem mělo být plné obnovení mocenského monopolu komunistické strany, vycházela od klíčového prvku politického systému, tj. KSČ a jejího vedení. Právě zde, ve vrcholných stranických orgánech a aparátech ÚV KSČ, a mnohdy spíše v úzkých kabinetních uskupeních, se pod silným tlakem Moskvy formovala politika okupovaného Československa. Domácí politici si byli vědomi, že mohou činit jen taková rozhodnutí, která nenarazí na nesouhlas vedení KSSS a budou totožná se zájmy Sovětského svazu. Ve sledovaných procesech vláda nehrála rozhodující roli, od ní nevycházela iniciativa. Na ní bylo jen přenášet rozhodnutí KSČ do exekutivy. Měla tedy širší manévrovací pole? Zdá se, že to byla spíše vláda, kdo se v československé politice snažil hledat a získat prostor pro alespoň trochu „nesitelně závislou“ politiku, kdo hledal reálné možnosti politického odporu vůči sovětským tlakům a vydírání. Vzhledem k její roli v politickém systému to však podstatněji ovlivnit situaci a změnit konečnou podobu normalizace nemohlo.

Aktivita vlády – a v mnohem menší míře i prezidenta – sledujeme v období zhruba vymezeném dvěma vládními prohlášeními: ze září 1968, v němž vláda vyjádřila své odhodlání pokračovat v reformní politice bez významnějších korektur, jen pozvolnějším tempem, a druhým, z října 1969, kdy se – stále v čele s Oldřichem Černíkem – zřekla svých ambicí proklamovaných v předcházejícím roce a stala se opět pouhým vykonavatelem stranických rozhodnutí.

Již v úvodu prvního svazku o vládě a prezidentovi byl konstatován nedostatečný zájem historiků o osvětlení úlohy československé vlády v reformním pokusu roku 1968. V zásadě totéž lze říci o období nástupu normalizace, a to tím spíše, že události podzimu 1968 a roku 1969 byly donedávna poněkud stranou pozornosti badatelů. Postupně se však objevily a objevují nové práce.⁶ Získali jsme tak jasnější představu o podílu vlády na formování politické praxe a jejím vlivu na historické dění ve fázi přípravy klíčové politické změny v dubnu 1969. Stále přitom platí, že v historickém výzkumu je kladen důraz na poznání politického vývoje a činnost orgánů KSČ, zatímco činnost ústavních orgánů je reflektována pouze v momentech jejich zásadního vstupu do historického dění. Větší pozornost vzbuzovaly aktivity prezidenta Ludvíka Svobody, především jeho rozhodnutí hledat východisko z politicky nejasné situace v prvních dnech okupace v setkání s vedoucími sovětskými činiteli v Moskvě a jeho angažovanost při nalézání vhodného

6 FELCMAN, Ondřej: Počátky ostré etapy normalizace. In: MENCL, Vojtěch a kol.: *Československo roku 1968*, díl 2: Počátky normalizace. Praha, Parta 1993, s. 51–82; MADRY, Jindřich: *Sovětská okupace Československa, jeho normalizace v letech 1969–1970 a role ozbrojených sil*. In: Sešity ÚSD AV ČR, sv. 16, Praha 1994; OTÁHAL, Milan: *Normalizace 1969–1989. Příspěvek ke stavu bádání*. In: Sešity ÚSD AV ČR, sv. 36, Praha 2002; DOSKOČIL, Zdeněk: *Duben 1969. Anatomie jednoho mocenského zvratu*. Brno, Doplněk 2006.

postupu, jímž měl být po tzv. hokejových událostech na konci března 1969 přinucen k odchodu z nejvyšší stranické funkce Alexander Dubček.⁷ Téměř stranou pozornosti zůstaly národní vlády, utvořené po vzniku československé federace.⁸

Oldřich Černík se v ranních hodinách 27. srpna 1968 vracel do své funkce s přesvědčením, že nelze zavrhnout vše, co KSČ i vláda činily po lednu 1968 a čím si získaly důvěru a podporu společnosti. Vyjádřil je v projevu k národu po návratu z Moskvy⁹ a i později trval na tom, že „nemůžeme nyní založit svou další práci na zdrcující kritice celého období, kterému lidé tolik věří, na ničení těch hodnot, kterým lidé začali věřit“.¹⁰ Zároveň však neztrácel ze zřetele, že se na československém území nacházejí cizí vojska a že je v této situaci jediná cesta: „Víme, že cesta vzdoru a odporu je nepřijatelná... Zbývá tedy důsledné plnění moskevských dohod, které vycházejí z reality situace. Umožňují nám sice ve změněných podmínkách, ale přece jen pokračovat v polednovém vývoji. Umožňují zajistit národní suverenitu a státní svrchovanost a dávají možnost ústavními orgány řešit dnešní i zítřejší složitou situaci.“¹¹ Černíkovy postoje byly o to důležitější, že to byl právě on, kdo zprvu utvářel podobu nové, poinvazní politiky, protože se s danou situací dokázal vypořádat lépe a rychleji než první tajemník ÚV KSČ Alexander Dubček.¹²

Odhodláním Černíka pokračovat v polednové politice se řídila i celá vláda. Postupně se seznamovala se závazky, které na sebe vzali českoslovenští představitelé podpisem moskevského protokolu. Již 27. srpna ji Černík informoval o průběhu a výsledcích jednání v Moskvě. A 30. srpna se vláda v zásadní rozpravě o možnostech reformní politiky, zdali v posrpnové realitě vůbec existují možnosti pro pokračování v polednové politice, v realizaci Akčního programu KSČ a vládního prohlášení z dubna 1968, jednomyslně postavila za moskevský protokol a závazky z něj vyplývající. Všem diskutujícím přitom bylo jasné, že československá strana bude muset činit ústupky, nikdo však nevyzval k tomu, stanovit mez těchto ústupků, a co dělat, budou-li Sověti vyžadovat kroky přesahující ustanovení moskevského protokolu. Většina se spoléhala na to, že postačí trvat na důsledném plnění tohoto dokumentu oběma stranami.¹³

Ani vláda (podobně jako v týchž dnech předsednictvo ÚV KSČ) si tedy nepoložila otázku, zda není reformní politika v nových podmínkách passé. Proč se politici tak zachovali? Svou politickou existencí byli těsně spojeni se sovětským systémem a stále ještě neztratili víru v slu-

7 K tomu vedle již uvedených prací též MLYNÁŘ, Zdeněk: *Mráz přichází z Kremlu*. Praha, MF 1991; BENČÍK, Antonín: Ludvík Svoboda a srpen 1968, in: *Soudobé dějiny*, roč. I (1993), č. 1, s. 24–43; lze uvést též některé spíše populární odborné práce: KADLEC, Vladimír: *Podivné konce našich prezidentů*. Hradec Králové, Kruh 1991; KOSATÍK, Pavel: *Osm žen z Hradu. Manželky prezidentů*. Praha, MF 1993; PERNES, Jiří: *Takoví nám vládli*. Praha, Brána 2003; CÍSAŘ, Čestmír: *Moji českoslovenští prezidenti*. Praha, BETA 2006.

8 Základní informace o vzniku, působení a demisi první české vlády Stanislava Rázla a o aféře českého ministra vnitra Josefa Grössera lze načerpat v publikaci Zdeňka Jičínského *Vznik České národní rady v době Pražského jara 1968 a její působení do podzimu 1969*. Praha, Svoboda 1990, zejm. s. 83 n.

9 FELCMAN, O. a kol. (vyd.): *Vláda a prezident*, 8. díl, I. svazek, dok. č. 156, s. 404 n.

10 VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J. (vyd.): *Komunistická strana Československa*, Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970, 9. díl, 3. svazek: Kapitulace (srpen – listopad 1968). Praha – Brno, ÚSD – Doplněk 2001, dok. č. 241, s. 572.

11 O. Černík na ÚV KSČ 31.8.1968. *Tamtéž*, dok. č. 179, s. 256.

12 Podle Jozefa Púčika, čs. velvyslance v Maďarsku, Černík zaujímal počátkem září 1968 realistickou, střízlivou pozici, zatímco Dubček nebyl schopen osvobodit se od zátěže emocionálních prožitků a zejména od pocitu krivdy za to, co se dělo s ním osobně v souvislosti s invazí pěti států VS. *RGANI*, f. 5, op. 60, d. 25, l. 178–179. Záznam rozhovoru N. N. Sikučeva s poradcem československého zastupitelského úřadu v Budapešti L. Vincem 8.9.1968.

13 *NA (Národní archiv Praha)*, f. ÚPV, k. 410.

čitelnost reformních záměrů se zájmy sovětského modelu socialismu. Proto tak ochotně podléhali iluzi, sdílené a šířené zejména Alexandrem Dubčekem, o existenci prostoru pro reformní politiku, a o tom, že sovětská strana po úspěšné „konsolidaci“ odvede svá okupační vojska. Jen nemnozí posuzovali možnosti reformní politiky s jistou skepsí – ve vedení KSČ tak činil Zdeněk Mlynář, který pochyboval, zda v situaci plné závislosti československé politiky na stanovisku vedení KSSS, bez suverenity státu a komunistické strany bude možné uskutečnit novou ekonomickou a politickou soustavu.¹⁴ Ve vládě se tak vyslovil mj. Václav Hůla: „Kladu otázku, zda ekonomický model je ryze naše záležitost. Nedá se ovšem tento ekonomický model odtrhnout od politického systému.“¹⁵

Plnění moskevského protokolu bylo oblastí, v níž se činnost stranického vedení úzce prolínala s aktivitami vlády ČSSR, přičemž většina úkolů připadla vládě. Činila tak s přesvědčením, že přijímaná opatření jsou jen přechodná; odchodem vojsk v nepříliš vzdáleném datu (předpokládaným ostatně i moskevským protokolem) měla skončit nejen vojenská okupace území Československa,¹⁶ ale i omezení dosažených svobod slova, shromažďování a sdružování. Novináři byli dočasně postaveni před úkol psát tak, aby nebyly „narušovány důležité zájmy zahraniční nebo vnitřní politiky státu“.¹⁷ Byly zakázány „protisocialistické organizace“ KAN a K 231 a změnám politického systému měl zabránit ústavní zákon o Národní frontě. Přípravován byl zákon o upevnění klidu a pořádku, jenž by zmocnil vládu k mimořádným opatřením. Změny ve vládě nebyly sice rozsáhlé, ale dotkly se tří výrazných představitelů reformní politiky: Josefa Pavla, Oty Šika a Jiřího Hájka. Stejně tak způsob, jímž byli nahrazení, vypovídal mnohé o tehdejších tlacích.¹⁸

Pro zajištění jednotného postupu v domácí politické praxi zaměřené na plnění protokolu neváhal premiér osobně působit také na vedení Národního shromáždění s úmyslem zavázat parlament k účinnému spolupůsobení. Podařilo se přimět i poslance, aby se rozjeli domů s tím, že schůze pléna bude pokračovat až poté, kdy vláda předloží zákony o mimořádných opatřeních zajišťující větší státní dohled nad veřejným životem. Vláda tak zahájila postupné zatlačování parlamentu, od něhož sice ještě potřebovala schválit pozměněný program a nové zákony, ale s udržení politických pozic, které Národní shromáždění na jaře získalo, nepočítala. Dokladem opětovného přehlížení zákonodárného sboru bylo, že prezident Svoboda v rozporu se slibem nepředstoupil před poslance s informací o svém postupu při moskevských jednáních.¹⁹

První příležitost ověřit si, nakolik je přesvědčen o možnosti pokračovat v reformní politice oprávněně, poskytla československé straně Černíkova jednání v Moskvě 10. září. Přinesla první prozření z iluzí o brzkém odchodu cizích vojsk z ČSSR a plném obnovení suverenity

14 VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J. (vyd.): *Komunistická strana Československa*, 9. díl, 3. svazek, dok. č. 177, s. 209 – diskuse na 98. PÚV KSČ 31.8.1968.

15 FELCMAN, O. a kol.(vyd.): *Vláda a prezident*, 8. díl, 1. svazek, dok. č. 163, s. 416.

16 VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír (vyd.): *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970*. Ediční řada *Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970*, 4. díl, 2. svazek: Červenec – srpen 1968. Praha – Brno, ÚSD – Doplněk 1997, dok. č., 169, s. 273.

17 Tak to stálo v návrhu zákona o některých opatřeních v oblasti periodického tisku, předloženého 30. srpna ministrem kultury a informací M. Galušskou. *NA*, f. ÚPV, k. 410.

18 Místo J. Pavla přišel do čela ministerstva vnitra vysoký úředník z krajského stupně státní správy Jan Pelnář, funkce místopředsedy vlády pro ekonomickou reformu nebyla vůbec obsazena a řízením ministerstva zahraničních věcí byl dočasně pověřen dosavadní první náměstek ministra Václav Pleskot.

19 BENČÍK, Antonín: *Ludvík Svoboda a srpen*, s. 24 n. O jeho vztahu k parlamentu srov. CIGÁNEK, František: *Postavení a role parlamentu v srpnových dnech roku 1968*. In: *Proměny pražského jara. Sborník studií o nekapitulantských postojích v československé společnosti 1968–1969*. Praha – Brno, ÚSD – Doplněk 1993, s. 123–164.

státu a rovnoprávného postavení komunistické strany v rámci východního bloku. Jestliže československá reprezentace spojovala „normalizaci“ především s odsunem okupačních vojsk, pro Sověty v čele s Brežněvem měla „zabezpečit výdobytky socialismu a postavit se na odpor reakci“.²⁰ Tak měli chápat ustanovení moskevského protokolu i Čechoslováci a upravit podle toho svou politickou linii, která s ním nebyla podle sovětských vůdců v souladu. A skutečně přistoupili na dodatečné ústupky, mj. zavedením předběžné cenzury, o níž zpočátku neuvažovali.²¹ Museli rovněž vzít v úvahu neochotu Sovětů zahájit jednání o úplném odsunu vojsk.²² Přes tato první varování československá politická reprezentace věřila, že se jí podaří udržet určitou kontinuitu, že nebude muset rezignovat na Akční program KSČ a dubnový program vlády. Omezení v oblasti politické reformy a „dočasný“ pobyt sovětských vojsk na území Československa měla vyvážit ekonomická reforma a náprava situace v československém hospodářství. V září 1968 tuto orientaci zdůraznil Černík i v novém vládním prohlášení.

K další ztrátě iluzí o brzkém návratu k normalitě vedly československo-sovětské rozhovory v Moskvě počátkem října 1968. Sověti dali nepokrytě najevo, že nepřipustí úplný odchod svých vojsk z Československa ani takovou politickou linii KSČ, která by vycházela z Akčního programu KSČ. Jak se vyjádřil Alexej Kosygin, „reformy přece nejsou to hlavní. Je nutné rozpracovat práci strany a odstranit to, co nejvíce znepokojuje“.²³ Československé vedení zde opět kapitulovalo před požadavky, jež sahaly za rámec moskevského protokolu. Vstřícnost projevil především Černík. Přiznal, že „polednová cesta měla především pozitivní charakter, ale dělali jsme chyby a byli jsme nedůslední... Měli byste nám říci, jak se vedení KSSS na nás dívá a jaký máme prostor pro práci.“²⁴

Nebyl již nejvyšší čas přiznat porážku reformní politiky a začít hledat jinou cestu z krizové situace, v níž československá společnost vězela? Ale ani po návratu z Moskvy toho nebylo vedení KSČ schopno, byť si bylo plně vědomo, že bez souhlasu Moskvy není možné rozhodnout o žádné otázce československé politiky. Podobu normalizační politiky stále více utvářeli vedle Oldřicha Černíka Ludvík Svoboda a Gustáv Husák, střízlivě a realisticky přistupující k nové situaci,²⁵ zatímco Dubček se stále nedokázal vyrovnat s šokovým stavem, do nějž ho uvrhla srpnová invaze, a Josef Smrkovský byl jako člověk kritizovaný vedením KSSS vytěšňován z politického života. I z Moskvy se Černík údajně vrátil v dobré náladě, s tím, že „jsme si dobře pohovořili“.²⁶

20 VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír (vyd.): *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970*. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970, 4. díl, 3. svazek: Září 1968 – květen 1970. Praha – Brno, ÚSD – Doplněk 1997, s. 41.

21 Dne 11. září byl ústavněprávní výbor a kulturní výbor NS víceméně z minuty na minuty donucen změnit své stanovisko k vládnímu návrhu zákona o některých opatřeních v oblasti periodického tisku a ostatních hromadných informačních prostředků a místo následné cenzury zavést předběžnou. CIGÁNEK, František – FELCMAN, Ondřej (vyd.): *Národní shromáždění*. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970, 3. díl, 3. svazek: Září 1968 – leden 1969. Praha – Brno, ÚSD – Doplněk 2009, dok. 10, s. 100, dok. č. 12, s. 105.

22 Podle Mlynáře se tak stalo z vlastní iniciativy O. Černíka: „Při svých jednáních v Moskvě Černík především porušil všechno, na čem se vedení strany dohodlo, co se týče postupného odsunu sovětských vojsk z Československa. Nezávisle na tom, že se podle těchto úmluv mělo za všech okolností trvat na slovech „moskevského protokolu“ o úplném odchodu vojsk, Černík jako první souhlasil v Moskvě s tím, co bylo nakonec vtěleno do smlouvy o pobytu sovětských vojsk v Československu.“ MLYNÁŘ, Z.: *Mráz*, s. 268–269.

23 VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J. (vyd.): *Mezinárodní souvislosti*, 4. díl, 3. svazek, dok. č. 196.1, s. 121.

24 *Tamtéž*, s. 123–124.

25 VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J. (vyd.): *Komunistická strana Československa*, 9. díl, 3. svazek, dok. č. 179, s. 256.

26 Podle čs. diplomata Jaromíra Sedláka. ÚSD, sb. KV ČSFR, Z/S 128, Záznam rozhovoru V. M. Sofinského s Jaromírem Sedlákem (Londýn) 1.11.1968.